

TESEV DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI

Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu: *Nasıl Bir Anayasaya Doğru Gidiyoruz?*

Mart 2013

Yazarlar: Etyen Mahçupyan, Mehmet Uçum, Özge Genç

[3]

Sunuş

Özge Genç, TESEV Demokratikleşme Programı

Yeni anayasayı hazırlamak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) grubu olan partilerin bir araya gelmesiyle oluşan Anayasa Uzlaşma Komisyonu (Komisyon) 17 aydır yoğun bir çalışma içerisinde... Sürecin başlarında toplumun her kesimine kapılarını açan Komisyon, son 11 aydır üyesi olan siyasi partilerin yeni anayasa başlıklarına ilişkin önerilerini ele alıyor. Kamuoyunda sürmekte olan tartışmalar her zaman Komisyon gündemiyle paralel seyretmese de, yeni anayasaya ilişkin ciddi beklentiler var. Devlet, hükümet ve Kürt siyasi aktörler arasında sıkı görüşmelerin yaşandığı barış sürecinde, Kürt vatandaşların yıllardır dillendirdiği siyasi ve sosyal talepler üzerinden gözler yeniden anayasa çalışmalarına çevrildi. Çünkü mevcut anayasaya ve yasalara yansıyan tek kültürcü ve otoriter-milliyetçi yaklaşımla yeni bir vatandaşlık anlayışının ve toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaç duyduğu koşulların gerçekleşmesi, çözüm sürecinde somut adımlar atılabilmesi mümkün değil.

Türkiye toplumunun Haziran 2011 genel seçimleriyle yeni bir anayasa yapmakla yetkilendirildiği TBMM, meşruiyet temeli sağlam bir Komisyon kurdu. Komisyon görüş birliği ile oluşturacağı anayasa taslağını kamuoyuyla paylaşmaya, daha sonra da yeni anayasanın kanunlaşma sürecinin bağlı olacağı yeni bir hukuksal zemin oluşturmaya karar verdi. Ancak bugün kamuoyuna yansıdığı kadarıyla, yeni bir anayasa taslağı üzerinde siyasi mutabakata ulaşmanın çok da kolay olmayacağı görülüyor. Pek çok konu üzerinde mutabakat sağlanmış olsa da, anayasanın "yeni" olmasını sağlayacak vatandaşlık, anadille yaşam hakkı, haklar ve sınırlandırma ölçütleri, yürütme, merkezî-yerel idare ilişkileri, temsil adaleti ve yargıya ilişkin pek çok norm üzerinde görüş birliğine varılmadığı anlaşılıyor. Farklı ideolojik pozisyonların netleşeceği devletin şekli ve nitelikleri başlığı henüz tartışılmaya başlanmadı bile.

Çözüm sürecinin demokratikleşme yönünde ivme kazandırdığı siyasi iklim ile reform ve çoğulculuğa dair toplumun yükselen beklentileri, siyasi partilerin anayasa önerilerini revize ederek toplum önüne çıkılmalarını gerektirebilir...

TESEV olarak, anayasa reformu sürecinde siyasi partilerin tümüne eşit mesafede durarak, çalışmalarımızda mutabakatla yapılacak bir anayasa beklentisinin altını çiziyoruz. Siyasi partilerin uzlaşma masasında bugüne kadar sergiledikleri çabayı takdirle karşılamaktayız.

Ne var ki, siyasi partilerin bu raporun ilk bölümünde ayrıntılarını görebileceğiniz mevcut önerilerinde ısrarcı olmaları durumunda, Komisyon'dan birey esaslı, katılımcı ve müzakereci demokrasinin ilkesel ölçütlerine dayanan reformcu bir metin çıkmayacağı anlaşılıyor. Dolayısıyla, eğer Komisyon'dan mutabakat çıkmayacaksa ve Komisyon'un "başarısız" olduğu kanaatinin oluşmasına yol açacak nedenler belirginleşirse, bundan sonrasında yeni bir yol çizerek anayasanın nasıl ve kimler tarafından yapılacağını, nasıl bir metin üzerinde uzlaşılacağını ve bu metnin hangi

süreçlerle kabul edileceğini belirlemek gerekiyor. Tam da bu noktada, özellikle toplumsal gruplara ve bireylere düşen görev “nasıl bir anayasa istediğimiz konusunda” net pozisyonlar üretmektir. Bugün içinden geçmekte olduğumuz demokratikleşme ve çoğulculuşma süreçlerinde, 21. yüzyılın ve küresel dünyanın koşullarına uygun olmayan önerileri gözden geçirmek ve revize etmek için elimizde bir fırsat var. Geleceğe dair beklentilerimizi daha reformcu önerilerle dile getirmek ve bunların yeni anayasa taslağında yer almasını sağlamak için henüz geç kalmış sayılmayız.

Elinizdeki rapor, TESEV Demokratikleşme Programı’nın yeni anayasa sürecini izlemek üzere yaptığı çalışmaların üçüncüsü. Amacımız, bir taraftan nasıl bir anayasayla karşılaşacağımız konusunda kamuoyunu bilgilendirmek, diğer taraftan da kamuoyunu bu süreci izlemeye ve önerilerini paylaşmaya teşvik etmek. Şubat-Haziran 2012 dönemini kapsayan İkinci İzleme Raporu’nda, siyasi partilerin alışlagelmiş siyasi çizgileri çerçevesinde yürüttükleri yeni anayasa çalışmasını mercek altına almış ve partileri toplumun görüşlerini ve uluslararası normları kılavuz almaya davet etmiş, Komisyon’a sunulan teklifleri analitik bir incelemeye tabi tutmuştuk. Bu üçüncü raporda ise siyasi partilerin önerilerini inceledik.

Raporun ilk bölümünde, siyasi partilerin özellikle uzlaşmada sorun çıkarabilecek ve derin kırılmalara yol açabilecek önerileri ele alınıyor. Partilerin uzlaşmasını kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler tarafsız bir şekilde okuyucunun kendi yorumuna bırakılıyor. Bu bölüm, her bir başlık altında okuyucuya, ilgili siyasi parti önerilerinin birer reform mu yoksa restorasyon mu niteliğinde olduğunu değerlendirme ve hangi partinin yaklaşımının daha “reformcu” ya da “gelenekselci” olduğunu görme olanağı sağlayacak. Bu anlamda kimlerin birbirine daha yakın durduğunu anlamaya yardımcı olacak. Bu noktada resmî önerilerin henüz kamuoyuyla paylaşılmamış olduğu ve Komisyon’da sürekli müzakere edildiklerinden değişikliğe uğramış olabileceği göz önüne alınmalıdır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde ise, sürece yön verebileceği düşüncesiyle, siyasi partilerin önerileri yazarlar tarafından yorum ve analizlere tabi tutuluyor. İkinci bölümde, öneriler vizyonel bir anayasacılık yaklaşımı ve hukuk felsefesi açılarından ele alınırken, bu önerilerin Türkiye’nin geleceğini taşıyabilecek yeni bir anayasanın şekillenmesi için yeterli olup olmadığı değerlendiriliyor. Üçüncü ve son bölümde ise, mevcut koşulların Türkiye’yi kimler tarafından ve ne şekilde yapılacak bir anayasayla karşı karşıya bırakacağına ilişkin bir değerlendirme yapılıyor.

Hangi partilerin uzlaşması sonucunda ortaya çıkarsa çıksın ve hangi siyasi aktörler tarafından yapılırsa yapılsın, toplumsal bütünlüğü temsil edebilecek bir anayasanın sağlam bir meşruiyet temeli üzerinde yükselmesi şarttır. Bunun yolu da, anayasa taslağının, yeni bir anayasa hukuku çerçevesinde, halkın en yüksek derecede temsil edildiği merci olan mecliste ve halka açık bir referandumda oylanmasından geçer. Bu şekilde, reforma daha az yatkın partilerin tabanları da dahil olmak üzere halkın yeni anayasayla ilgili karar alma mekanizmalarına dahil edilmesi sağlanmış olur. Bütün partilerin bir araya gelip uzlaşması mümkün olmayacak olsa bile, partilerin demokratik ve reformcu tabanlarının temsil edildiği farklı mekanizmalar da oluşturulabilir.

Umarız bu anlayış sürece egemen olur ve farklı toplumsal kesimlerin katılımının garanti altına alındığı bir süreç hayata geçer.

I. Siyasi Partilerin Yeni Anayasa Önerileri

Mehmet Uçum, Özge Genç

Bu bölümde, Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda yer alan siyasi partilerin önerileri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

VATANDAŞLIK

Etnik kimliğe vurgu yapmayan vatandaşlık konusunda sadece Ak Parti ve BDP uzlaşabilir konumdadır. CHP ve MHP'nin etnik kimliği çağrıştıran vatandaşlık tanımında ısrarcı oldukları görülmektedir.

EŞİTLİK

Eşitlikle ilgili getirilen önerilerde genel olarak keyfî ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşım olduğu görülmektedir. BDP ve CHP cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ölçütlerini de kullanarak daha kapsamlı bir eşitlik önerisine yer vermektedirler. Ayrıca BDP, "ırk" ölçütünün yanısıra "etnik köken" ölçütüne de yer vererek, etnik kimliklere karşı keyfî ayrımcılığı ortadan kaldırmaya dönük bir eşitlik tanımı tercih etmiştir. Eşitlik ile ilgili tüm partilerin önerileri uluslararası sözleşmelere paralellik göstermektedir.

ANADİLLE YAŞAMA HAKKI

Siyasi partilerin savunma, düşünce ve ifade hürriyeti, basın hürriyeti, eğitim ve öğrenim hakkı, çocuk hakları ve anadili kullanma hakkı başlıklı önerileri değerlendirilmiştir. Anadille yaşama hakkı konusunda en ileri ve kapsamlı öneriler BDP tarafından getirilmiştir. Bu çerçevede, soruşturma ve kovuşturma aşamasında şüpheli ve sanığın ifadesini ve savunmasını tercih ettiği dilde vermesi önerilerden biridir. Ak Parti'nin bu konudaki önerisi kişinin "resmî dili konuşamadığı ya da anlayamadığı durumlarda" bir çevirmenden yararlanma hakkıyla sınırlıdır. Ancak, anadille savunma hakkıyla ilgili yasal düzenlemede kişinin sözlü savunmasını "kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde" yapma hakkı getirildiği için Ak Parti'nin önerisi bu hakkın gerisinde kalmıştır. Diğer bir deyişle, Ak Parti anılan kanunu çıkarmakla Uzlaşma Komisyonu'na sunduğu önerinin daha ilerisinde bir konum aldığını göstermiştir.

Anadille yaşama hakkının düşünce ve ifade hürriyeti, basın hürriyeti, eğitim ve öğretim hakkı ve çocuk haklarıyla bağlantısını BDP tarafından getirilen önerilerde somut olarak görmekteyiz. BDP, kişinin kendini "tercih edilen dilde" ifade etmesini, herkesin anadilde eğitim hakkına sahip olmasını, çocukların "kendi kültüründen yararlanma ve kendi dilini kullanma" hakkına sahip olmasını anadille yaşama hakkının içeriği olarak somutlamaktadır. Ayrıca, kamu hizmetlerine erişimde "anadili kullanma hakkı"ndan yararlanılması gerektiği de BDP'nin önerileri arasındadır. BDP, bu önerilerine ilgili bölümlerde yer vermenin yanısıra, genel olarak anadili kullanma hakkı şeklinde bağımsız bir anayasal kuralın bulunmasını da önermektedir.

Ak Parti, CHP ve MHP düşünce ve ifade hürriyeti ile basın hürriyeti kapsamında “tercih edilen dil” kavramına yer vermemektedir. Eğitim ve öğretim hakkına ilişkin olarak, CHP “anadilde öğrenim görme” konusunda gerekli önlemlerin alınmasını önermektedir. Ak Parti ve MHP ise bu konuda bir öneri getirmemektedir. Sadece Ak Parti mevcut Anayasa’da resmî dil dışında eğitim yapılamayacağına ilişkin yasaklayıcı düzenlemeyi kaldırarak, örtük bir biçimde anadilde eğitimin önünü açacak bir adım atmış olmaktadır. MHP ise 1982 Anayasası’ndaki konunun sürdürülmesinden yanadır.

Ak Parti, CHP ve MHP’nin uluslararası sözleşmelerde de yeri olan çocuğun içinde doğduğu ortamın diliyle doğrudan ilişki kurması, bu dili kullanması, bu dilin esas olduğu kültürü öğrenmesi ve bu kültürle birlikte büyümesi haklarını içeren anadille yaşama hakkına değinmemesi ve bu konuda bir öneri getirmemesi önemli bir eksikliklerdir.

Bütün partiler birinci resmî dilin ve birinci bilim ve kültür dilinin Türkçe olduğu konusunda mutabıktır.

HAK SINIRLANDIRMA ÖLÇÜTLERİNİ İÇEREN DÜZENLEMELER

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ölçütleri ve özel hayatın ve aile hayatının korunması konusundaki istisnai durumlara ilişkin ölçütlere bakıldığında, 1982 Anayasası ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yer alan düzenlemelerin egemen olduğu önerilerle karşılaşmaktayız.

Ak Parti, CHP ve MHP temel sınırlandırma ölçütü olarak milli güvenlik ve kamu düzenini esas almaktadır. Ayrıca, Ak Parti ve MHP bu ölçütlere “genel ahlâk”ı da eklemektedir. CHP ise genel ahlâk ölçütüne yer vermeyerek daha ileri bir konumda yer almıştır. BDP, milli güvenlik, kamu düzeni ve genel ahlâk ölçütlerini kullanmamaktadır. BDP’nin sınırlama ölçütleri genel sağlığın ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve kuvvetli şüphenin bulunması koşulları ile sınırlıdır. Bu ölçütler diğer partiler tarafından da önerilmektedir.

Bazı önerilerde kuvvetli suç şüphesi yerine “suç işlenmesinin önlenmesiyle” ilgili sınırlamalara yer verilmiştir.

Hak arama hürriyetine ilişkin sınırlamalar bakımından BDP’nin küçüklerin korunması ve davaya taraf olanların özel hayatlarının, hak ve özgürlüklerin korunması şeklinde iki yeni ölçüt getirdiği görülmektedir. Ak Parti bu ölçütleri benimsemenin yanısıra, bunlara ek olarak yine milli güvenlik, genel ahlâk ve kamu düzeni ölçütlerini kullanmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından Ak Parti ve BDP, kamu düzeni, genel sağlık ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ölçütlerini kullanmaktadır. Ak Parti yine milli güvenlik, genel ahlâk ve suç işlenmesinin önlenmesi ölçütlerini getirmektedir. Ak Parti ve CHP’nin önerileri aynıdır. MHP ise 82 Anayasası’ndaki konunun (milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık, genel ahlâk, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi) korunmasından yanadır.

Düşünce ve ifade hürriyeti bakımından, başkalarının haklarının korunması ile şiddetin teşviki veya övülmesi ve kişiler arasında kin ve nefret duygularının oluşmasının önlenmesi gerekçesiyle sınırlama yapılabileceği, BDP ve Ak Parti’nin ortak önerisidir. Ak Parti, ilave olarak, kamu düzeni ve genel ahlâk ölçütlerini de kullanmaktadır. CHP’nin bu konudaki önerisi Ak Parti ve BDP’nin önerileriyle ortaktır ve CHP buna milli güvenlik ölçütünü eklemektedir. MHP de milli güvenlik konusunda CHP ile aynı öneriyi getirmektedir.

Basın hürriyeti konusundaki öneriler, düşünce ve ifade hürriyeti konusunda getirilen önerilerle birebir aynıdır.

Yargı denetimi konusunda BDP herhangi bir sınırlandırma ölçütüne yer vermemiştir. Ak Parti, yürütmenin durdurulması konusunda sınırlayıcı öneriler getirmiştir, bu öneriler 82 Anayasası'nda yer alan sınırlayıcı ölçütlerle, yani "telafisi güç zararların doğması" ve "idari işlemin açıkça hukuka aykırılığı" ölçütleri ile aynıdır. CHP de yargı denetimine ilişkin bir sınırlama ölçütü getirmemiş, aynı şekilde MHP de yargı denetiminde bir sınırlamaya yer vermemiştir.

YÜRÜTMEME İLİŞKİN NÖRMLAR

Cumhurbaşkanının/Başkanın andı ile ilgili olarak, Ak Parti ve BDP "Türk milleti" ifadesini kullanmayarak, etnik kimlik vurgusu çağrışımı yapmayan bir yemin metni önermişlerdir. Ayrıca, yemin sadeleştirilmiştir. CHP ve MHP ise tam tersine "Türk milleti" ifadesini de içeren ve 82 Anayasası'ndaki yemin metniyle neredeyse aynı olan bir yemin metni önerisinde birleşmişlerdir.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri konusunda, BDP, CHP ve MHP parlamenter sistem esasına dayalı sınırlama ve düzenlemeler önermişler, cumhurbaşkanının parlamenter sisteme daha uygun bir pozisyonda olması konusunda bir yaklaşım sergilemişlerdir. CHP, cumhurbaşkanın yargıyla ilgili yetkilere sahip olmamasını önermektedir. MHP, hâkimler ve savcılarla ilgili yüksek kurulların kararlarının cumhurbaşkanı tarafından imzalanması, yüksek yargı üye seçimlerinin cumhurbaşkanı tarafından ilan edilmesi gibi ilave yetkiler önermektedir. Ancak, her üç parti de cumhurbaşkanının atama yetkilerini ortadan kaldıracak öneriler sunmuşlardır.

Ak Parti, hükümet biçimi olarak başkanlık sistemini önererek diğer üç partiden tamamen farklı bir konumda yer almıştır. Ak Parti'nin başkanlık sistemi önerisi mevcut idari yapıyı koruyan bir öneri olduğu için, esas olarak Meclis ve başkan arasındaki ilişkilerde düzenlemeler içermektedir. Buna göre, başkanın meclisle ilişkisi kesilmektedir, yani başkan seçilince milletvekilliği sona ermektedir. Bakanlar Kurulu çalışması ortadan kaldırılmaktadır. Bakanların milletvekili olmaması koşulu getirilmektedir. Başkana, başkanlık kararnamesi çıkarma yetkisi verilmektedir. Ancak, normlar hiyerarşisine göre kararname kanunun altında yer almaktadır.

Yine Ak Parti'nin önerisine göre, bir başkan yardımcılığı konumu gündeme getirilmektedir. Öneride, görev süresi dolmadan başkanlık makamı boşaldığında başkan yardımcısının başkanlık süresinin sonuna kadar vekâleten başkanlık yetkilerini kullanacağı belirtilmektedir. Meclis'in kendi başkanını seçeceği Ak Parti'nin diğer önerileri arasındadır. Ancak, başkan seçimiyle Meclis seçiminin aynı gün yapılması, başkanlık sistemlerindeki bu iki organın ayrı ayrı ve ayrı zamanlarda seçilmesi genel ilkesine terstir.

Bakanlar Kurulu'na ilişkin olarak, BDP'nin bakanların atanmasında cinsiyet eşitliği ilkesini getirmesi dikkat çekmektedir.

Başkomutanlık ve genelkurmay başkanlığı konularında ilk dikkat çeken husus, tüm partilerin genelkurmay başkanının millî savunma bakanına bağlanması konusunda mutabık olmalarıdır.

Bunun dışında CHP ve MHP, 82 Anayasası'nın sistemini benimsemişlerdir. Ak Parti, başkomutanın başkan tarafından temsil edilmesi ve ülke savunmasından başkanın sorumlu olması önerisini getirmektedir. BDP ise cumhurbaşkanının başkomutan olması önerisini getirmekte, buna ilave olarak Meclis bünyesinde hükümet ve Silahlı Kuvvetler'in ulusal savunmaya ilişkin faaliyetlerini denetlemek amacıyla bir komisyon kurulmasını önermektedir.

MHP, Millî Güvenlik Kurulu'nun devamından yana, Ak Parti, BDP ve CHP ise kaldırılmasından yanadır.

MERKEZİ-YEREL İDARE İLİŞKİLERİ

Merkez-yerel yönetim ilişkisi bakımından Ak Parti, CHP ve MHP idari vesayetini korunmasını öngören öneriler getirmiştir. Ayrıca, idarenin merkez ve yerel olarak ayrılmasıyla birlikte, bütünlüğünün korunması gerektiği önerisi her üç partinin uyum gösterdiği bir konudur. İdari bütünlük kavramı hiyerarşik bir idari yapılanmaya ve idari pratiğe işaret etmektedir. Ancak, her üç parti yerel yönetimlerin güçlendirilmesine ilişkin öneriler de getirmektedir. CHP ve MHP yerinden yönetime vurgu yaparken, bunun idari yerinden yönetim olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Ak Parti ise yerel yönetimlerin hem kanunda belirtilen hem de başka bir kamu idaresine verilmeyen hizmetleri yerine getirmeye yetkili olması önerisini sunmaktadır.

BDP ise idarenin bütünlüğü kavramını kabul etmemekte, özerklik kavramını kullanmaktadır. BDP ayrıca “idari yerinden yönetim” yerine “demokratik yerinden yönetim” kavramını tercih etmektedir. BDP, yerel kamu idaresi ve bölgesel kamu idaresi şeklinde bir seviyelendirme önermektedir. Şeffaflık konusunda, CHP ve MHP idari işlemlerde şeffaflığı, Ak Parti ile BDP ise idarenin her türlü faaliyetinde şeffaflığı önermektedir. Ak Parti ve BDP, idarenin faaliyetlerinde ayrımcılık yasağının da bir ölçüt olarak kullanılmasını önermektedir. Ayrıca Ak Parti ile BDP idari yargı yetkisinin hiçbir suretle “yerindelik” denetimi şeklinde kullanılmamasını da önermektedir. BDP ve CHP idarenin oluşumunda cinsiyet eşitliği ilkesinin gözetilmesini önermektedirler.

TEMSİL ADALETİNE İLİŞKİN NORMLAR

Temsil adaletinde temel problem seçim barajı olduğu için bu konudaki öneriler esas alınmalıdır. BDP, seçim barajının tamamen ortadan kaldırılmasını önermektedir. Ak Parti ve MHP seçim barajına ilişkin bir öneride bulunmamıştır, dolayısıyla konuyu kanun düzenlemesine bırakmış sayılabilirler. CHP seçim barajının yüzde %5’i aşmaması önerisini getirmektedir.

Milletvekili sayısı konusunda, Meclis’teki milletvekili sayısının 550 olmasının tüm partiler tarafından uygun olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm partiler, 100 milletvekilinin ülke seçim çevresi esas alınarak seçilmesi konusunda ortak öneriye sahiptir. Sadece BDP, 100 milletvekilinin ayrı oyla seçilmesi önerisini getirmiştir.

Cumhurbaşkanı seçimi konusunda CHP ve MHP eski sisteme geri dönülmesini, yani cumhurbaşkanını TBMM’nin seçmesi önerisini getirmektedir. BDP ise cumhurbaşkanının halk oylamasıyla seçilmesini önermektedir. Ak Parti başkanlık sistemini önerdiğinden, haliyle başkanın halk tarafından seçilmesini önermektedir.

Seçme ve seçilme ve siyasi faaliyette bulunma yaşı olarak tüm partiler alt sınır olarak 18 yaşı önermektedir, ancak milletvekili seçilme yaşında alt sınır olarak CHP 21, MHP 25 yaşını önermektedir.

Temsil adaleti bakımından BDP’nin halk inisiyatifi önerisi tamamen yeni bir öneridir. BDP belli bir sayıdaki seçmenin (üçyüz bin) yasa teklifi ve anayasa değişikliği teklifi sunabilmesi önerisini getirmektedir.

YARGI BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞINA İLİŞKİN NORMLAR

İlkeler

Bütün partiler yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığını açıkça ifade eden bir normun belirlenmesi önerisinde bulunmaktadır. Bu öneri hâkimlerin görevlerinde bağımsız ve tarafsız olmaları şeklinde

içeriklendirilmektedir. Ayrıca, hâkimlerin, anayasaya, kanunlara ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verebilmeleri önerisi getirilmektedir. Bu noktaya kadar tüm partiler uzlaşmış içindedir. İlave olarak BDP, hâkimlerin hüküm verirken ulusalüstü - uluslararası hukuku ve teamül hukukunu da dikkate almasını önermektedir.

82 Anayasası'nda yer alan ve hiçbir organ, makam, merci veya kişinin yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunmayacağı şeklindeki hükümde bütün partiler mutabıktır. Sadece BDP, bu hükümle ilgili olarak ilave önerilerde bulunmaktadır. Bunlar, TBMM'nin araştırma ve soruşturma komisyonları faaliyetlerini bu ilkenin istisnası olarak düzenleyen öneri ve "yetki ve makamın yargının bağımsızlık ve tarafsızlığına zarar verecek şekilde kullanılmaması" olarak ifade edilen emir ve talimat verme yasağı önerisidir.

Ak Parti ve BDP hâkimler ve savcılarla ilgili anayasal hükümleri birlikte ele almaktadır. Ak Parti hâkim ve savcılar, BDP ise yalnızca savcıların idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlı olmasını önermektedir. CHP ve MHP ise işlevsel farklılıkları sebebiyle hâkim ve savcılarla ilgili düzenlemeleri ayrı ayrı ele almayı önermektedir.

BDP ve CHP görevlerini yerine getirirken hâkim ve savcıların yargı etiği kurallarına göre çalışmalarını şeklinde bir anayasal kural önermektedir. Ancak Ak Parti ve MHP'nin bu yönde bir önerisi yoktur.

Yargının İdaresi

Ak Parti yargı idaresini HSYK niteliğinde bir yapının, BDP ise Yargı Yüksek Kurulu adlı bir yapının yapmasını önermektedir. CHP ve MHP ise hâkimler ve savcılara ilişkin ayrı ayrı kurullar olması önerisini getirmektedir. Ancak MHP, Adalet Bakanlığı'nın kurulların ortak başkanı olmasını tercih ederken, CHP kurulların Adalet Bakanlığı ile ilişkisinin kesilmesini önermektedir.

Ak Parti, kurulun yedi üyesinin yükseköğretim kurumlarının hukuk, sosyal ve siyasi bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından TBMM tarafından; yedi üyenin hâkim ve savcılar arasından devlet başkanı tarafından; altı üyenin ise üçü hâkim üçü savcı olmak üzere meslekte hâkim ve savcılar arasından alt derece mahkemesi hâkim ve savcılar tarafından seçilmesini öngörmektedir.

CHP, Hâkimler Kurulu üyelerinin dördünün Yargıtay, üçünün Danıştay tarafından kendi başkan ve üyeleri arasından belirlenmesini önermektedir. İki üyenin Üniversitelerarası Kurul'un hukuk alanında görev yapan üniversite öğretim üyelerinden göstereceği adaylar arasından, iki üyenin Türkiye Barolar Birliği'nin göstereceği adaylar arasından TBMM tarafından seçilmesini önermektedir. Ayrıca Savcılar Yüksek Kurulu'nun seçiminin de Yargıtay ve Danıştay tarafından gerçekleştirilmesi önerisini getirmektedir.

MHP'nin teklifinde Hâkimler Kurulu'nun üç üyesinin Yargıtay, iki üyesinin Danıştay, bir üyesinin Türkiye Barolar Birliği genel kurulları tarafından, sekiz üyenin ise aday olan birinci sınıfa ayrılmış kürsü hâkimleri arasından kur'a ile seçilmesi önerilmektedir. Savcılar Kurulu'nun ise iki üyesinin Yargıtay, bir üyesinin Türkiye Barolar Birliği tarafından kur'a ile seçilmesi öngörülmektedir.

BDP'in önerisinde, Yargı Yüksek Kurulu'nun üç üyesinin yükseköğrenim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyaset bilimleri alanlarında görev yapan öğretim üyeleri arasından, üç üyesinin ise en az on yıllık mesleki deneyime sahip avukatlar arasından TBMM tarafından seçilmesi teklif edilmektedir. Öneriye göre, beş üye Yargıtay, iki üye Danıştay tarafından seçilecek, yedi üye de hâkim ve savcılar arasından hâkim ve savcılar tarafından seçilecektir.

Hâkim ve Savcıların Örgütlenme Hakkı

Bu konuda Ak Parti herhangi bir öneride bulunmamıştır. CHP, MHP ve BDP hâkim ve savcılarının örgütlenme hakkına ilişkin ortak önerilere sahiptir. Yalnızca BDP, örgütlenme biçimlerini de somutlayarak bunların dernek, vakıf ve sendikalar biçiminde olabileceğini belirtmiştir.

Savunma Kurumu ve Barolar

Ak Parti bu konuda anayasal bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığı görüşündedir. BDP, CHP ve MHP anayasal seviyede düzenlemeler önermektedir. Düzenlemelerin ortak noktası savunmanın yargının kurucu unsuru olması, bağımsız olması ve avukatlar tarafından temsil edilmesidir. Ayrıca, her üç parti de barolar ve Barolar Birliği'nin anayasada yer alması gereken kuruluşlar olduğunu belirtmişlerdir.

Adli Kolluk

CHP ve BDP tarafından adli kolluk kurulması önerilmektedir. Ak Parti ve MHP'nin bu konuda önerisi yoktur.

Adil Yargılanma Hakkı ve Olağanüstü Mahkemeler

Adil yargılanma hakkı konusunda BDP, herkesin adalete eşit ölçüde erişimini devletin yükümlülüğü olarak ifade eden ilave bir anayasal kural önermektedir. Ayrıca yine BDP, anayasada olağanüstü yetkili mahkeme oluşturulmasını yasaklayan bir hüküm bulunmasını talep etmektedir.

Yargının Yapısı (Mahkemeler)

Tüm partiler Anayasa Mahkemesi'nin bulunmasından yanadır. Üye sayısı ve üyelerin seçimi konusundaki görüşlerde farklılıklar vardır. Ak Parti ve CHP 17, MHP 34, BDP 21 üye bulunmasını önermektedir.

Ak Parti üye seçiminde Meclis'in ağırlıklı rol oynamasını önererek dokuz üyenin meclis, sekiz üyenin başkan tarafından seçilmesini tercih ettiğini belirtmektedir. BDP yirmi bir üyeden dokuzunun Meclis tarafından, dördünün Yargıtay, dördünün Danıştay, ikisinin Sayıştay ve ikisinin de Baro başkanları tarafından seçilmesini önermektedir. CHP yedi üyenin TBMM, dört üyenin Yargıtay, dört üyenin Danıştay, bir üyenin Sayıştay tarafından ve bir üyenin de Hâkimler Yüksek Kurulu tarafından seçilmesini önermektedir. MHP bütün üyelerin Meclis Anayasa Komisyonu huzurunda kur'ayla seçilmesini, ancak yedisinin Anayasa Mahkemesi üyeleri, yedisinin Yargıtay üyeleri, altısının Danıştay üyeleri, birinin Sayıştay üyeleri, dördünün üst kademe kamu yöneticileri, ikisinin avukatlar, birinin yeminli mali müşavirler, altısının son genel seçimlerde en az yüzde on oy almış siyasi partiler tarafından belirlenecek hukuk fakültesi mezunu ve milletvekilliği yapmış adaylar arasından seçilmesini önermektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri konusunda, bütün partiler anayasal denetimin esas yönünden kanunlar ve Meclis içtüzüğü (Ak Parti bakımından ilave olarak başkanlık kararnamesi) ile sınırlı olması konusunda mutabıktırlar. Bütün partiler Anayasa değişikliğinin sadece şekil bakımından denetlenebilmesini ve bireysel başvuru (şikayet) hakkının bulunmasını önermektedirler.

BDP, ilave olarak merkezî ve bölgesel devlet organlarının görev ve yetkilerine ilişkin kanunların anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptal davası açma yetkisini cumhurbaşkanının yanısıra, bölge yürütme kurulu başkanına verilmesini önermektedir.

BDP, iptal davası açma hakkına sahip olacak kurumların sayısını arttırmaktadır (son seçimde yüzde 5'in üzerinde oy alan tüm partiler, Kamu Denetçiliği Kurumu, yerel yönetimler, Yüksek Yargı Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, barolar, üniversiteler). BDP bölge devleti önerisine uygun olarak, merkezle bölgeler arasında çıkacak yetki uyuşmazlıklarının çözümü konusunda da Anayasa Mahkemesi'nin yetkili olmasını önermektedir.

Sayıştay konusunda MHP ve CHP herhangi bir öneride bulunmamaktadır veya raporun yazarları bu bilgiye erişememiş olabilirler. Ak Parti'nin önerisi 82 Anayasası ile benzerlik göstermekte, ancak öneride Sayıştay'ın görev alanı genişletilmektedir. Buna göre siyasi partilerin mali denetiminde Sayıştay yetkili olacaktır. Ayrıca, ticari işletme niteliğindeki kamu idareleri de Sayıştay'ın denetimine tabi olacaktır. BDP ise Sayıştay'ın çalışmalarının şeffaflığının sağlanması bakımından raporlarının herkesin erişimine açık olması önerisini getirmektedir. BDP ayrıca Sayıştay'ın onayı olmadan hiçbir kamu kuruluşunun bilgi ve belgelere gizlilik kaydı koyamaması önerisinde bulunmaktadır.

Yargı Birliğine İlişkin Normlar

Yargı birliği bakımından en farklı önerilerden birisi Ak Parti'nin temyiz seviyesini tekleştiren önerisidir. Ayrıca, askerî mahkemelerin kaldırılması konusunda Ak Parti ve BDP ortak bir tutum içindedir. Ak Parti ve BDP, sadece askerî disiplin mahkemelerinin bulunmasını önermektedir.

Ak Parti tek bir temyiz mercii önerdiğinden Uyuşmazlık Mahkemesi'nin de kaldırılmasını önermektedir.

CHP, askerî yargının ayrı bir yargı kolu olarak devam etmesini önermektedir. Ancak, temyiz mercii olarak Yargıtay'da birlik önermektedir. MHP ve CHP bu öneride görüş sahibidir. Her iki parti de Askerî Yargıtay'ın kaldırılmasını önermektedir.

MHP, Askerî İdari Mahkemesi'nin devamından yanadır, ancak, temyiz mercii olarak Danıştay'ı önermektedir.

İDARİ NİTELİĞİ OLAN ANAYASAL KURULUŞLARA İLİŞKİN NORMLAR

Bu konular henüz Üst Komisyon'un gündemine gelmemiştir, dolayısıyla değerlendirmemizi partilerin bu konular hakkındaki tekliflerinden yola çıkarak yapabiliyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığı

BDP dışında tüm partiler yeni anayasada Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) yer vermektedir. Ancak 82 Anayasası'nın 136. maddesinde yer alan "milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinme" tanımı hiçbir partinin önerisinde kullanılmamıştır.

Ak Parti'nin önerisinde DİB anayasal statüsünü "kamu tüzel kişiliğine sahip" bir kurum olarak korumaktadır. Ak Parti, 82 Anayasası'nda DİB'in esas aldığı belirtilen "laiklik" ilkesi yerine "siyasi tarafsızlık" tanımını tercih etmiştir. Ak Parti'nin önerisinden, Anayasa çerçevesinde çok tartışılan DİB'in konumu ve hizmet alanı ile ilgili olarak reform niteliğinde sayılabilecek bir düzenleme çıkmamaktadır.

CHP'nin konuyla ilgili önerisinde, DİB'in "laiklik" ilkesi doğrultusunda, "toplumdaki din ve mezhep çeşitliliğini gözetmek koşuluyla kanunda sayılı görevleri yerine getirmesine" vurgu vardır. Öneride, laiklik tanımı aynen korunmuş, çoğulculuk vurgusu yapılmıştır. Bu anlamda reformcu bir yaklaşımdan söz edebiliriz.

MHP, DİB ile ilgili önerisinde hem “laiklik” hem de “siyasi tarafsızlık” ilkelerini ele almıştır. Herhangi bir çoğulculuk mesajı yoktur. Bu anlamda MHP Ak Parti’nin önerisine ve mevcut duruma yakın durmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı

Tüm partiler arasında Genelkurmay’ın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması konusunda uzlaşma bulunmaktadır. Partilerin önerilerinden, başkomutanın devletin en yüksek mercii olan cumhurbaşkanı -Ak Parti’nin teklifinde başkan- olması gerektiği görüşünün hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Madde teklifleri içinde geçen güvenlik tanımı, Ak Parti tarafından “yurt savunması, CHP tarafından “ulusal güvenlik”, MHP tarafından “milli güvenlik”, BDP tarafından “ülke savunması” olarak ifade edilmektedir. Ak Parti’nin önerisi dışında tüm önerilerde, TBMM’ye karşı sorumluluğa atıfta bulunulmuştur.

Diğer Anayasal Kurumlar

İdari niteliği olan anayasal kurumlar arasında RTÜK, Ak Parti ve BDP’nin önerilerinde bir anayasal kurum olarak yer almamaktadır. MHP ve CHP, RTÜK üyelerinin seçimlerine ilişkin ayrıntılı bir anayasal mekanizma önermektedir. Kurumun görev ve yetkisinin niteliğine ilişkin olarak ise sadece CHP’nin önerisinde “basın özgürlüğünün etkili kullanımı” ve “kamuoyunun serbestçe oluşması” esaslarına vurgu yapılmıştır.

Kamu kurumu niteliğinde kurumlar Ak Parti’nin önerileri arasında yer almazken, diğer partilerin önerilerinde detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve idari denetim kurumları, AKP, MHP ve BDP’nin önerilerinde anayasal kurum olarak yer almazken, CHP’nin önerisinde yer almaktadır.

Kamu Denetçiliği Kurumu AKP ve CHP’nin önerilerinde yer almamaktadır. MHP’nin önerisi kamu denetçilerinin seçimi konusuna, BDP’nin önerisi ise demokratik özelliklerine vurgu yapmaktadır. BDP, kamu denetçisini hakların garanti altına alınması ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda demokratik bir mekanizma olarak görmektedir.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu MHP dışında hiçbir partinin önerisinde yer almamaktadır. MHP, Atatürk’ün mirasına atıfta bulunarak bu kurumun mevcut haliyle anayasal bir kurum olarak devamını öngörmektedir.

SOSYAL ADALETE İLİŞKİN NORMLAR

Sendika hakkının sınırlandırılmasının gerekçesi olarak Ak Parti kamu düzenini; MHP milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasını; BDP başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasını öne sürmektedir. CHP ise herhangi bir sınırlama sebebi önermemektedir. CHP ayrıca güvenlik güçleri ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının bu haktan ne derece yararlanacağına yasayla düzenlemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ak Parti’nin önerisine göre toplu iş sözleşmesinin yapılması ve uygulanması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahip olmalıdırlar. CHP’nin önerisinde grev hakkı dahil

çalışanların toplu eylem yapma hakkına sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. CHP, MHP ve BDP'nin önerilerine daha yakın olmakla birlikte grev hakkı için "uyuşmazlık" kriterine yer vermemektedir.

MHP'nin önerisinde çalışanlar ve işverenler arasında toplu sözleşmenin yapılması ve uygulanması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde çalışanların grev hakkına sahip olması öngörülmüştür.

BDP'nin önerisinde işverenleriyle olan ilişkilerinde ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve geliştirmek, haklarından yararlanmak ve geliştirmek amacıyla çalışanların grev yapma hakkına sahip olması öngörülmüştür.

"Devletin sosyal ve ekonomik görevlerinin sınırına" ilişkin olarak, BDP dışındaki partiler arasında şu düzenleme üzerinde uzlaşma vardır: "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir. Sağlık, sosyal güvenlik ve iş güvenliği hakları birinci fıkradaki mali kaynakların yeterliliği sınırına tabi değildir. Devletin bu haklara ilişkin görevleri, asgari güvenceler sağlanmadıkça yerine getirilmiş sayılmaz." Sağlık, sosyal güvenlik ve iş güvenliği konularının "yeterlilik" kriterine bağlanmaması, bu öneri üzerinde tam uzlaşma sağlandığı takdirde yeni ve reformcu bir adım olarak yorumlanabilir. Öte yandan, BDP bu maddenin hiç düzenlenmemesi gerektiğini düşünmektedir.

DİN, VİCDAN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN NORMLAR

Ak Parti ve BDP'nin din, vicdan ve inanç özgürlüğünü tanımlayan cümleleri birbiriyle aynıdır: "Bu hak, tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı olarak ibadet, eğitim, öğretim, uygulama ve tören, örgütlenme yapmak sureti ile dinini ve inancını yaşama, açıklama ve yayma hürriyetini de kapsar."

Ak Parti ve BDP'nin uzlaştıkları "Hiç kimse, ibadet, dinî uygulama ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ya da bunları yapmaktan men edilemez; dinî inanç, düşünce ve kanaatlerinden ve inancının gereklerini yerine getirmekten ya da getirmemekten dolayı kınanamaz, suçlanamaz ve farklı bir muameleye tabi tutulamaz" ifadesiyle, 82 Anayasası'nın 24. maddesindeki tanım detaylandırılmış ve haklar daha net ifade edilmiştir.

CHP'nin tanımında, Ak Parti ve BDP'in tanımlarında yer alan "eğitim" (CHP için kamu kurumlarında eğitim anlamına geliyor) ve "öğrenim" (CHP için aile tarafından verilen eğitim anlamına geliyor) yapmak ifadesi yer almamaktadır. CHP'nin teklifi, devletin tarafsızlığına ve toplumsal çoğulculuğa saygı ifadelerine vurgu yaptığı için reformcu bir adım olarak nitelendirilebilir. Öte yandan, çelişkili bir şekilde, CHP din eğitim ve öğretiminin devletin gözetimi ve denetimi altında yapılmasını önererek, çoğulculuk yolunu tıkamaktadır.

BDP ek olarak, "dinî hizmetlerin sağlanması için kamu kaynaklarının kullanılmasında devlet adil bir dağılım sağlamakla yükümlüdür ve elverişsiz konumda olan farklı inanç grupları lehine pozitif ayrımcılık hükümleri uygulanır" önerisiyle azınlık grupların taleplerini anayasa taslağına yansıtmayı hedeflemiştir. Ancak BDP'nin bu konudaki yaklaşımını destekleyen başka bir siyasi parti önerisi bulunmamaktadır.

BDP bu hakla ilgili sınırlamalar konusunda sadece "başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" sınırlamasını getirmiştir. CHP'nin önerisi ise din, vicdan ve inanç özgürlüğü hakları konusunda "kamu düzeni, genel sağlık ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarına aykırılık" gibi

muğlak ve oldukça yoruma açık sınırlar getirmiştir. Mevcut Anayasa'daki yargı tarafından ideolojik amaçlarla kullanılmaya müsait olan "dinî istismar ve kötüye kullanma" ifadesi, CHP'nin teklifinin devamında yer almaktadır. MHP kısıtlama gerekçesi olarak, CHP gibi, genel ahlâk, genel sağlık, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunmasını öne sürmektedir. MHP ve CHP'nin önerileri aynı doğrultuda olmakla birlikte, iki önerinin farklı dinamiklerden kaynaklandığı söylenebilir. Bu konudaki tekliflerin düzenlenmesinde Ak Parti ile CHP arasındaki ideolojik çatışma görünür bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ak Parti ve MHP, 1982 Anayasası'nda olduğu gibi din, vicdan ve inanç özgürlüğü başlığı altında düzenlenen maddede din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin zorunlu olmasını önermiştir. CHP din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin seçmeli olmasını önererek, Ak Parti'nin önerisiyle ters düşmektedir. CHP'nin bu önerisi toplumsal ihtiyaçlara ve taleplere daha fazla yanıt veren bir öneridir. Dersin içeriğine ilişkin herhangi bir tanımlama yapılmamakla birlikte, Ak Parti ve MHP'nin önerisi mevcut anayasal durumu korumaktadır.

Türkiye'nin farklı inanç sahibi bireylerinin ve toplumlarının yaygın talepleri ve özellikle AİHM'nin bu konuyla ilgili kararları göz önüne alındığında, maddenin toplumsal ihtiyaçları karşıladığını söylemek mümkün olmamaktadır. Ak Parti ve MHP'nin önerilerinde zorunlu ders ve içeriğine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. BDP teklifinde din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine anayasal bir hüküm olarak yer vermemektedir, yani bu hususun anayasal bir mesele olmadığı görüşündedir.

DEVLETİN NİTELİKLERİ VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN NORMLAR

Bu konu henüz tartışılmadığından, siyasi partilerin tekliflerine ilişkin bir bilginiz bulunmuyor. Bu tartışma yukarıdaki bütün önerileri belirleyen bir tartışma olacaktır.

EK MADDE ÖNERİLERİ

BDP yeni anayasada yer almak üzere "barış hakkı", "hakikat hakkı", "kadın hakları", "kültürel kimlik hakkı" ve "vicdani red hakkı" ile ilgili madde önerilerinde bulunmuştur. CHP de "barış içinde ve silahsızlanmış bir toplumda yaşama hakkı" önerisinde bulunmuştur.

II. Siyasi Partilerin Yeni Anayasa Önerilerinin Değerlendirmesi

Mehmet Uçum, Özge Genç

Bir önceki bölümde partilerin tekliflerini çok fazla yorum katmamaya gayret ederek değerlendirdik. Bu bölümde ise teklifleri birey esaslı, katılımcı ve müzakereci demokrasi esaslı bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

Siyasi partilerin tekliflerini değerlendirirken, Türkiye toplumunun geleceğini şekillendirecek yeni bir anayasanın zorunlu olarak temel alması gereken birtakım ilkesel ölçütlerden hareket ettik. Bu ölçütleri şöyle sıralayabiliriz:

- **Bireysel katılıma ve denetime imkân veren demokrasi;** temsil adaletinin sağlandığı ancak salt seçim esaslı değil, katılım esaslı bir sistemin mekanizmalarının kurulmuş olması.
- **Tüm kimliklerin temsiline ve katılımına imkân veren çoğulculuk ilkesinin** her maddenin özünde ve anayasanın ruhunda yerleşik olması.
- **Egemenliğin bireye ve topluma ait olması;** yeni anayasa yapma, siyasi sistemi kurma rolünün her durumda bireye ve topluma ait olması; egemenliğin anayasal kurumlar değil, birey ve toplum tarafından kullanılmasına dair mekanizmaların yaratılmış olması; kuvvetler ayrılığının bireyin ve toplumun egemenliğinin fonksiyonları olarak tarif edilmesi ve bu doğrultuda egemenliğin fonksiyonları arasında karışmazlık, bağımsızlık, denge ve denetim ilişkisinin kurulması.
- **Sosyal adalet esaslı bir demokrasi;** sosyal güvenlik hakkı, gelir güvencesi, dezavantajlı grupların korunması, sosyal örgütlenme hakları konusunda devletin bireye karşı ödevleri ve görevlerini “olanakları ölçüsünde” değil, her durumda yerine getirmesini şart koşan tam yükümlülük.
- **Adalet süreçlerine katılım ve adalete erişim hakkı;** yargı kararlarının adil, etkin ve hızlı verilebilmesi; bireyin ve toplum temsilcilerinin soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde yer alması; bireyin ve toplum temsilcilerinin genel etkili yargı kararlarına itiraz hakkı; meslekten olmayanların yargıç olabilmesine ilişkin uygulamalar, yargının idaresinde geniş temsiliyet mekanizmalarının oluşturulması.

Genel değerlendirme açısından, yukarıdaki ölçütler doğrultusunda siyasi partilerin anayasa önerilerinin pek çoğu sınıfta kalmaktadır. Yine genel değerlendirme açısından, bu ölçütlerin referans alınıp alınmaması bir yana, partiler mevcut uygulamadaki sorunlarımızı kısmen kontrol altına alacak önerilerle yetinmektedir. Hemen hemen hiçbirisi gelecekte karşılaşılabilecek durumlara ilişkin kavrayıcı ve kapsayıcı bir yaklaşım sunamamaktadır. Yeni anayasa taslağına yansıtılacak olan bu önerilerin geleceğimizi kurmaktan ziyade günümüzün sorunlarına çözüm araması, geçmişimizle hesaplaşmaya yönelik önerilerin pek azı parti tarafından gündeme getirilmesi, gelecek vurgusunun hemen hemen hiçbir parti önerisinde yer almaması dikkat çekicidir.

Oysa Türkiye bugün yeni anayasa yapımında oldukça avantajlı bir dönemde bulunmaktadır. Hem geçmişin ve günümüzün sorunlarını çözmek, hem de geleceğin toplumsal yapısına ve siyasi sistemine

uygun bir metin yaratmak için tarihî bir fırsat yakalanmıştır. Yeni anayasanın “yeni” olmasının yolu da “geleceğe hitap etmesinden” geçiyor.

Bu doğrultuda yeni anayasa, eski/mevcut siyasal sistemi ve pozitif hukuku referans almayan, buna karşılık toplumun ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen ve internet toplumunun, bilgi teknolojisinin, ulaşım çağının ihtiyacı olan yeni siyasal sistemin gerekliliklerini içeren bir anayasa olmalıdır.

Mevcut çalışma yazık ki bütün bunlara zemin hazırlayacak nitelikte değil. Partilerin önerilerinde Türkiye'nin yakın tarihinin geleneksel anayasacılığının devamını açıkça görüyoruz. Geleneksel anayasacılık “sivil olmayan” bir anayasa yapıcılığı anlamına geliyor. Yeni anayasa çalışmalarına başlamadan önce “sivil bir anayasa” çağrısının temelinde de tam bu ihtiyaç vardı. Bugün önerilerden anlaşıldığı üzere, parlamentonun yaptığı anayasa, mevcut koşullarda ve halihazırdaki şekliyle, yeni olmadığı gibi sivil bir anayasa da değil. Sivil anayasa demek sadece ordunun içinde olmadığı bir anayasa yapmak demek değil, yapımı ve içeriği bakımında birey esaslı, çoğulcu, müzakereci bir siyasi sistemin kurulmasını sağlayan bir anayasa demek.

Bu anlamda, farklı düzenlemelere gidilmiş olsa da, geçmiş ve mevcut anayasalarda yer alan her tür ayrıntının önerilerde korunduğunu söylemek gerekiyor.

Öte yandan özellikle Ak Parti ve BDP'nin bazı konularda kanunla düzenlenmesi gereken unsurları bir anayasa konusu yapmaktan kaçınması olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir. BDP'nin geleneksel Türkiye anayasacılığının ele almadığı konuları (barış hakkı, hakikat hakkı, anadili kullanma hakkı, halk inisiyatifi vs) tekliflerine yansıttığını görüyoruz.

Komisyon tarafından hazırlıkları sürdürülen ve bireylerin, toplumun ve toplumsal grupların katkılarının her anlamda sürece dahil edildiği, Meclis'te bulunan siyasi partilerin tümünün eşit üye sayısı ile temsil edildiği yeni anayasa çalışması reform niteliğinde bir harektir. Ancak, Türkiye'nin geleceğini de şekillendirecek olan yeni anayasanın hazırlanması için yeni adımlar atılması zaruridir. Partiler önerilerini özellikle sürekli değişen toplumsal ve siyasi ihtiyaçları göz önünde bulundurarak yenileyip güncelleyebilirler. Partilerin önerileri kamuoyuyla net bir şekilde paylaşılıp, kamusal tartışma mekanizmaları devreye sokulabilir.

Sürece yapıcı ve olumlu bir katkı sunmak amacıyla, siyasi partilerin önerilerini özetlediğimiz bölümde ele aldığımız başlıkların değerlendirmesini aşağıda okuyucunun dikkatine sunuyoruz.

VATANDAŞLIK

CHP ve MHP'nin tutumuyla Türkiye'nin Kürt meselesinin çözümüne imkân verecek bir vatandaşlık düzenlemesine ulaşmak mümkün görünmüyor. Toplumsal barışa olanak sağlayacak en önemli yasal düzenlemelerden birisi olan vatandaşlık ve vatandaşlığın tanımının nasıl yapılacağı son derece önemli. Etnik kimlik vurgusu/çağrışımı yapmayan bir vatandaşlık normu olarak Ak Parti ile BDP'nin önerileri bugünkü koşullar çerçevesinde yeterli görünüyor.

Eğer anayasanın bir başlangıcı olacaksa –ki henüz tartışılmaya başlanmadı– bu bölümde farklı görüşler doğrultusunda ancak etnik kimlik vurgusu ve çağrışımına olanak vermeyen bir vatandaşlık tanımı düzenlemesi bulunması son derece önemlidir. CHP ve MHP bu konuda direnç gösterdiği takdirde anayasadaki diğer yaklaşımların bir değerinin kalmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin, CHP'nin bazı önerilerine yansıyan (Diyamet kurumu gibi) çoğulculuk vurgusu etnik kimliğe

referans yapan bir anayasa başlangıcıyla çelişecektir. Dinsel, dilsel, etnik tüm farklı kimliklerin eşit pozisyona gelmesi için CHP ve MHP'nin farklı bir bakış açısı sergilemesi gerekiyor. Bu bakış açısı da ancak vatandaşlık tanımıyla ortaya konabilir.

Önerilerde vatandaşlık ilişkisi siyasal sistemle bağlantılı bir ilişki olarak tanımlanıyor. Klasik anlayışa uygun bir şekilde, Türkiye Cumhuriyeti'ne hukuk yoluyla bağlı olan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu şeklinde bir formülasyon öneriliyor. Bu yolla, vatandaşlık devlet ve birey arasındaki ilişki üzerinden kurgulanıyor. Oysa, yeni yaklaşımlar açısından baktığımızda, vatandaşlık sadece devletle bireyin hukuki bağına vurgu yaparak değil, kişinin içinde yaşadığı yurt ve toplumla ilişkisine göre de tanımlanabilmelidir. Bu da ancak günümüzdeki gelişmeleri dikkate alarak gündeme getirilebilecek bir konudur. Zira, yurt değiştirmenin, yeni yurtlar edinmenin her insan tarafından hak haline geldiği bir ortamda, vatandaşlık hakkının kazanılması ve vatandaşlık bağının kurulabilmesi için bir yerin yurt olarak seçilmesi ve bir toplumun içinde yaşanacak kültürel alan olarak benimsenmesi yeterli olabilmeli. Bu bağlamda vatandaşlık için yeni bir içerik ve yeni ölçütlere de ihtiyaç olabilir. Eğer geleceğin anayasasına ilişkin düzenlemeler yapıyorsak, vatandaşlığı sadece siyasal sistemle ilişki açısından tanımlamak yeterli olmayacaktır.

EŞİTLİK

Eşitlik konusunda temel sorunlardan biri de, tüm partilerin “şeklî eşitlik” bakımından standart kurallarda birleşmesi, buna karşılık “maddi eşitliğe” yönelik yaklaşımlarında yetersiz kalmasıdır. “Herkes hukuk önünde eşittir” ve “aynı durumda olanlara aynı kurallar uygulanır” şeklinde ifade edilen şeklî eşitlik açısından bütün partiler ortak bir paydada buluşuyor. BDP ve CHP cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ölçütlerini esas alarak şeklî eşitlik açısından Ak Parti ve MHP'nin önüne geçiyor. Ancak BDP ırk ölçütünün yanısıra etnik kimlik ölçütüne de yer vererek diğer bütün partilerin önüne geçiyor.

Hukuk felsefesi bağlamında ise maddi eşitlik konusunda hiçbir partinin belirgin bir yaklaşımı bulunmuyor. Örneğin, eşit katılımlı siyasal sistemler ve idari oluşumlar gibi hükümler olmasına rağmen, siyasi partilerin önerileri içinde maddi eşitliği sağlamaya yönelik telafi edici haklar, imtiyaz hakları (pozitif ayrımcılık) ve koruma hakkı ile ilgili herhangi bir bakış açısına rastlanmıyor. Oysa Türkiye'de, egemen kültürün bir biçimde dışladığı ve baskı uyguladığı kimliklere ve dezavantajlı konumdaki bireylere yönelik böyle bir ihtiyaç var.

Telafi edici haklar geçmişteki eşitsiz uygulamalar yüzünden dezavantajlı duruma düşmüş, örneğin tekkültürlü ulus devlet yaklaşımın dışladığı farklı dinsel, dinsel ve etnik kimliğe sahip grupların dezavantajlarını gidermeye dönük olarak ihdas edilmesi gereken haklardır. Koruyucu haklar, belli grupların bulunduğu statüye göre belirlenebilen haklardır. Örneğin, kiralayanlara karşı kiracıları, üreticilere ve tacirlere karşı tüketicileri, işverenlere karşı işçileri, yetişkinlere karşı çocukları, engelli olmayanlara karşı engellileri ve yaşlıları gözetmeye dönük haklar koruyucu haklardır. Pozitif ayrımcılık, aynı koşullara sahip olmalarına rağmen, belli gruplara ilave imkânlar sağlayan imtiyaz haklarını ifade etmektedir. Örneğin, yüzde 80 üyesinin kadın olduğu bir STK'da yönetimde erkeklere yüzde 50 temsil hakkı vermek pozitif ayrımcılık sayılabilir.

Siyasi parti tekliflerinde maddi eşitliği sağlamaya ilişkin bu tür haklar konusunda bir yaklaşım sergilenmemiştir.

ANADİLLE YAŞAMA HAKKI

Kişinin içine doğduğu ortamdaki dili öğrenmesi, söz konusu dilin kullanıldığı çevreyle ve kültürle bu dil üzerinden ilişki kurması, bu kültür içinde büyümesi ve gelişmesi ve bu dili sosyal ve mesleki yaşamında kullanabilmesi, kısacası maddi ve manevi varlığını geliştirirken bu dile ve bu dil esaslı kültüre dayanarak yaşaması haklarının toplamına anadille yaşama hakkı diyebiliriz. Türkiye’de ise anadille yaşama meselesinin eğitim, kamu hizmetine erişim ve savunma hakkına indirgenmesi konuyu bu genel çerçevenin alanından çıkartarak sınırlandırmaktadır. Bu yüzden de eğitim, savunma, kamu hizmetleri gibi özel alanlara yönelik olarak yürütülen tartışma, “olanaklara dayalı” olarak tanınması gereken haklar tartışmasına veya siyasi çatışmanın sembolü olan bir tartışmaya dönüşüyor.

Anadille yaşama hakkı kişinin doğumu ile birlikte elde ettiği ve sınırlanamayacak bir haktır. Bu hakkın içinde eğitimden savunmaya ve kamu hizmetine erişime kadar bir çok alt başlık yer alabilir; ancak bu hakkın bir bütün olarak anayasada yer alması gerekir. Özellikle toplumsal çeşitliliğin ve küresel hareketliliğin arttığı günümüz dünyasında anadille yaşama hakkı tartışılmaz bir hak haline gelmiştir. Küresel dünyada toplumların etnik çeşitliliğine ve bireylerin kendi dilleriyle yaşama hakkına sınırlamalar getirmek mümkün değildir. Bu şekilde ele alındığında, anadille yaşama hakkının gelecekte duyulacak ihtiyaç ve talepleri de karşılayacak bir düzenleme olarak anayasada temel bir ilke olarak yer alması gerekir. Mevcut durumda, BDP’nin anadili kullanma hakkının hayata geçirilmesi önerisi dışındaki hiçbir öneri bu talebe cevap verecek nitelikte görünmüyor.

SINIRLANDIRMA ÖLÇÜTLERİNİ İÇEREN DÜZENLEMELER

Hak ve özgürlükleri sınırlandırma ölçütlerini belirlerken içeriği denetim makamlarınca doldurulabilecek kavramlar kullanıldığında, bu kavramlar tarafsız olamayan kararlar verilmesine sebep olabilir. Dolayısıyla, anayasa tekliflerinde yer alan sınırlandırma ölçütlerinde sürekli olarak başvurulan milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği gibi kavramların içeriğinin nasıl belirleneceği son derece önem taşımaktadır. Bu kavramlar kendi başlarına bir anlam ifade etmemekte, içinde buldukları siyasal sistemin özelliklerine göre anlam kazanmaktadırlar. Anayasanın düzenleyeceği siyasal sistem şekillenmeden ve anayasanın geliştireceği haklar ve özgürlükler sistemi kurulmadan bu kavramlara ilişkin bir tartışma yürütmek anlamlı değildir. Eğer daha özgürlükçü ve daha çoğulcu bir siyasal sistemden söz ediyorsak, bu özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik siyasal sistemin bozulmasına yönelik hareketler kamu düzenin ihlali anlamına gelebilir. Milli güvenliği tek bir etnik kimliğin esas alındığı bir siyasal sistem üzerine oturtuyorsak, o zaman milli güvenlik kavramı hak ve özgürlüklere karşı bir sınırlamaya dönüşür. Ancak, milli güvenliği çok kimlikli bir anlayışın üzerine oturttuğumuzda, bu anlayışın ihlali milli güvenlik ihlali anlamına gelebilir ve o zaman sınırlandırma yapılabilir.

Genel ahlâk ise kesinlikle uzak durulması gereken bir sınırlama ölçütüdür. Çünkü içeriği en öznel doldurulabilecek ölçüt genellenmiş bir ahlâk anlayışıdır. Genel sağlık koşullarının sağlanması ise bireyin ve toplumun en önemli haklarından biri olduğu için anayasada sınırlandırma ölçütü olarak yer alabilir.

Bu konu başlığı altında ele aldığımız bu ölçütlerin neler olduğundan ziyade, anayasanın bu ölçütleri tanımlayacak şekilde anayasanın kuracağı siyasal sistemin özellikleri çok daha önemlidir.

YÜRÜTMEME İLİŞKİN NÖRMLAR

Yürütme başlığı ile ilgili esas mesele hükümet biçimlerine ilişkin önerilerdir. Egemenliğin millete ait olduğu tezi herkesin kabul ettiği bir tezdur, ancak bu ilkenin kalıplaşmış bir varsayım olmaktan çıkıp, siyasal sistem içinde nasıl karşılık bulacağı tartışması bu başlık altındaki en önemli meseledir. Partilerin hükümet biçimlerine ilişkin önerilerinde bu ilkenin esas alındığını söyleyemeyiz.

Egemenliğin aslı kaynağı halksa ve egemenlik hakkı yasalarda “milli egemenlik” olarak tarif ediliyorsa, burada millet tanımının gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Eğer millet tanımıyla bütün kimlikleri içeren bir millet kastediliyorsa ve sadece Türk etnik kimliğine dayalı bir anlayıştan çoğulcu bir anlayışa geçilecekse, bu çoğulcu milletin egemenliğinin nasıl gerçekleşeceği konusunda bir tartışma yürütmek gerekmektedir. Siyasi partilerin bu konudaki önerilerine baktığımızda ise, partilerin bu tartışmanın çok uzağında kaldığını ve hükümet biçimleri konusundaki önerilerinin güncel krizleri çözmeye yönelik, kolaya kaçan öneriler olduğunu görüyoruz. Yasama, yürütme ve yargı konularındaki önerilerin geneline baktığımızda, aslı kaynağına bağlı olarak egemenliğin nasıl işlevsel hale getirileceğine ilişkin bir tartışma yerine, partilerin kendi öncelikleri üzerine temellendirdikleri ve asıl sorunlardan kaçan bir egemenlik tartışmasıyla karşılaşyoruz. Bu açıdan baktığımızda, Ak Parti'nin başkanlık sistemi tartışması daha hızlı hareket edebilen etkin bir devlet pratiği vizyonuna dayalı. Parlamenter sistem şeklinde bir hükümet biçimi öngören BDP, CHP ve MHP'nin önerileri de benzer şekilde milli egemenlik konusunda etkin bir tartışma zemini yaratmaya elverişli görünmüyor. Ayrıca, başkanlık sistemi önerisini kategorik olarak reddeden partilerde, Ak Parti'nin söz konusu anlayışının totaliter bir yönetim tarzı oluşturacağı endişesi hâkim.

Oysa bu başlık altındaki temel sorun, iktidarı elinde bulunduran bir siyasal oluşum olarak Ak Parti'nin kendi somut ihtiyacına yanıt veren teknik bir öneride bulunmasından çok bu öneriye karşı çıkan partilerin parlamenter sistemi geliştirecek farklı bir öneride bulunmuyor olmaları. Eğer tartışma egemenliğin kaynağı ve siyasal sistem içindeki gerçekleşme biçimi üzerinden yürütülürse, Ak Parti'nin önerisindeki totaliter tehlikeler belirgin biçimde ortaya çıkacaktır. Parlatentonun en yüksek karar organı olması yönündeki önerilerin demokratik, çoğulcu, birey temelli bir sistem talebi olarak çok daha güçlü biçimde ortaya konması gerekir. Bu noktada, parlamenter sistemi güçlendirecek ve gündelik siyasal uygulamaları kolaylaştıran bir yapıya kavuşturacak öneriler sunulabilir. Aksi halde, geçmişin aksak yürüyen parlamenter sistem deneyimlerini ve Ak Parti'nin toplumsal desteğini göz önünde bulundurduğumuzda Ak Parti'nin önerisi avantajlı konumunu koruyacaktır.

Toplumun siyasal sistemin karar alma süreçlerine katılım mekanizmalarını güçlendirmeden ve bunun devamı olarak bu kararların uygulama süreçlerini ve sonuçlarını denetleme konusundaki rolünü arttırmadan, sadece mevcut parlamenter sistemi revize edecek ya da daha etkin bir hükmetme biçimi getirecek bir sistem önerildiğinde, tartışmanın esası kaçırılmış oluyor. Kamuoyunda sürmekte olan başkanlık sistemi/parlamenter sistem tartışmasında, tartışma esas itibarıyla egemenlik kaynağından koparılmış bir siyasal sistem tartışması olmakla sınırlı kalıyor.

MERKEZİ-YEREL İDARE İLİŞKİLERİ

Merkezî-yerel idare ilişkileri konusunda da, toplumun yerel idareler aracılığıyla karar alma süreçlerine katılımı hakkında ilerici bir öneriyle karşılaşmıyoruz. Bu konuda en ilerici teklifleri sunan BDP'nin yerel yönetimlerle ilgili önerisi bile bölge merkezîyetçiliği üzerine dayalı ve merkezin bölgelerde yeniden üretilmesine yol açma riski taşıyan bir öneri.

Partilerin genel olarak yaklaşımları, konuyla ilgili tartışmalarda karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma imkânı veren Avrupa Yerel Özerklik Şartı'nda yer alan yaklaşımla da gelişmektedir.

Oysa buradaki mesele, merkezin yetkilerinin yerel idarelere dağıtılması ve mahalle meclislerinden başlayarak merkeze doğru giden bir karar alma mekanizması oluşturulmasıdır.

Bu başlık altındaki önerilerde de ortaya çıktığı üzere, yönetim süreçlerinde birey ve toplum her zaman yönetilen ve yönlendirilen konumunda kalıyor ve denetim süreçlerinin bir parçası olamıyor. Kısmen BDP dışında, bütün önerilerde devlet-birey ilişkisinin devletin bireyi ve toplumu yönetmesi ve yönlendirmesi üzerine kurulu olduğu görülüyor.

Öneriler içinde BDP'nin reform niteliğinde olduğu söylenebilecek "demokratik yerinden yönetim" kavramı dışında, eski/mevcut siyasal sistemden farklı yeni bir yaklaşıma rastlamak mümkün olmamıştır.

TEMSİL ADALETİNE İLİŞKİN NORMLAR

Yönetimde istikrar, temsilde adalet siyaset biliminin en çok benimsenen ilkelerindendir. Yönetimde istikrar için geliştirilen seçim barajı, Türkiye'de uygulandığı haliyle temsilde adaleti sağlamaktan çok uzaktır. Siyaset bilimciler, yönetimde istikrar açısından seçim barajının yüzde 3 veya yüzde 4'le sınırlı kalması gerektiğini savunuyorlar. Öneriler arasında bu ilkenin belli bir uzlaşma sağlanarak anayasada yer alması bulunmuyor.

Barajı geçemeyen partilerin parlamentoda bir şekilde temsil edilmesini sağlayacak "Türkiye milletvekilliği" uygulaması ve bu konu üzerinde uzlaşmaya varılmış olması önemlidir. Barajdan bağımsız olarak, Türkiye genelinde yüzde bir ve üzerinde oy alan tüm partilerin Meclis'te yer alabilmesini sağlayacak bir düzenleme mutlaka yapılmalıdır. Bu açıdan, BDP'nin Türkiye milletvekilliğine ilişkin ayrı oylama yapılması önerisi de isabetlidir.

Seçmen yaşı konusunda 18 yaşta uzlaşan partilere, günümüzdeki gelişmeler doğrultusunda ve geleceğin siyasal sistemini kurmak anlamında seçmen olabilmek için alt yaş sınırının 16 olması için bir tavsiye sunulabilir. Bilgiye erişimin kolaylaştığı ve teknolojinin gündelik hayatın bütün aşamalarına girdiği günümüz koşullarında, bireylerin zihinsel gelişimi çok daha hızlı ilerlemekte ve çocukluktan çıkma yaşı gittikçe düşmektedir. Bu bağlamda, bir bireyin oy kullanabilecek irade ve yeterliliğe ulaşması eskiye oranla çok daha erken bir dönemde gerçekleşmektedir.

"Halkın milletvekilini geri çağırma hakkı" ve benzeri yenilikçi önerilerin de temsil adaleti başlığı altında tartışılması gerekir. Bu tür düzenlemelerin hiç kullanılmayacak olsalar bile anayasada yer alması, bireylerin siyasi sistemi denetlemesine ve yasama süreçlerinde rol almasına olanak sağlayacak, bu da temsil adaletini güçlendirecektir.

Benzer önerilerden biri de, yeni anayasaya meclis komisyon çalışmalarının halka açılması konusunda ilkesel bir madde konması olabilir. Ayrıca anayasada, sadece örgütler aracılığıyla değil bireysel olarak da katılma imkânı veren ve içtüzükteki bu yöndeki engellerin kaldırılmasını sağlayan ilkesel bir norma yer verilebilir. Her yurttaşın ya da yurttaşlık koşulu aranmadan Türkiye'de yaşayan herkese dilekçe vermenin ötesinde kendisini ilgilendiren konularda komisyon faaliyetlerine katılma ve görüş bildirme hakkı tanınabilir.

Bu doğrultuda yeni anayasada "yasama faaliyetlerine katılma hakkı" şeklinde bir tanımlamaya yer verilmesi yararlı olabilir.

YARGI BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞINA İLİŞKİN NORMLAR

Bu konudaki tüm madde önerileri, yargı idaresinin bireyin ve halkın katılımına açık bir şekilde yapılması üzerinde düşünülmemiş olduğu izlenimi yaratıyor.

Günümüzde bireyin siyasal sistemle olan ilişkisinin kutsal devlet anlayışından hizmet veren ve hayatı kolaylaştıran devlet anlayışına dönüşmekte olduğu olgusu hesaba katılabilirdi.

Bu doğrultuda, adalete erişim hakkının çok iyi tanımlanması, meslekten olmayan yargıçlara yer verilebilmesi, yargı idaresinde temsiliyetin artması ve yargılama dışındaki çözüm yollarına başvurulabilmesi gibi yenilikçi yaklaşımlar söz konusu olabilir ve bunların üzerinde daha çok durulmalıdır.

İDARİ NİTELİĞİ OLAN ANAYASAL KURULUŞLARA İLİŞKİN NORMLAR

Diyanet İşleri Başkanlığı

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) kurumu üzerinden yürütülen tartışmalara bakıldığında toplumun geniş kesimlerince DİB’e ilişkin farklı reform ve yeniden yapılandırma önerileri bulunduğunu görüyoruz. Bu tartışmalara paralel bir şekilde, DİB’in anayasada mevcut kurumsal yapısıyla yer almaması ya da çoğulcu bir anlayışla yapılandırılarak tüm inanç sistemlerine hizmet verecek bir idari örgütlenmeye dönüştürülmesi reformcu bir anlayış olacaktır. Diğer deyişle, Diyanet İşleri kurumu devletin tüm inançlar karşısında eşit mesafede / tarafsız durmasını sağlayan idari bir kuruluş olmalıdır. Devletin inanç sistemleri karşısında nasıl konumlanacağıнын esaslarını belirleyecek olan yeni bir laiklik tanımı kurumun nasıl düzenleneceğinin esasını belirleyecektir.

Bu doğrultuda CHP ve BDP’nin önerileri “reformcu” yaklaşımları nedeniyle dikkate alınabilir. Öte yandan CHP’nin aynı maddede “laiklik” ilkesine yaptığı vurgu, ancak laiklik tanımı çoğulculuk, tarafsızlık veya eşit mesafe temelinde tanımlanırsa anlamlı olabilir. Ak Parti’nin laiklik yerine siyasi tarafsızlığa vurgu yapması, resmî laiklik anlayışının izin verdiği kadar hizmete izin veren, Ak Parti çevreleri tarafından müdahaleci addedilen laiklik anlayışına ilişkin bir tepkiden kaynaklanmaktadır. Eğer, çoğulcu bir laiklik anlayışından söz ediyorsak, Diyanet İşleri kurumunun anayasada mevcut haliyle yer almasını savunmak tutarsız olur. Dolayısıyla bu tutarsızlığın ortadan kalkması için kurumla ilgili öneriler tekrar ele alınmalıdır.

Genelkurmay Başkanlığı

Tüm partilerin Genelkurmay Başkanlığı’nın Millî Savunma Bakanlığı’na bağlı olmasını önermesi olumlu bir adımdır. Önemli olan ordunun siyaset süreçlerindeki rolünü tümüyle ortadan kaldıracak yapılarla bunun desteklenmesidir. Bu bağlamda, MHP dışındaki önerilerde yer alan, Millî Güvenlik Kurulu’nun olmaması da iç siyasette askerinin rolünün kaldırılması için önemli adımdır.

Diğer anayasal kurumlar (RTÜK, Kamu Kurumu Niteliğindeki Kurumlar, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar ve İdari Denetim Kurumları ve Kamu Denetçiliği Kurumu)

Tüm bu kurumların anayasada yer alması gerekmemektedir. Bu kurumlar doğası gereği değişen toplumsal dinamiklere ve taleplere uygun hale gelmek zorundadır. Türkiye’nin demokratik kurumsallaşma sürecinde bu kurumların yapısı, yetkisi, işlevi, üye yapısı ve hizmetleri daha dinamik bir hukuki çerçevede içinde ele alınmalıdır.

Bağımsız idari denetim ve düzenleyici kurumların sadece idarenin bir parçası olarak örgütlenmesi isabetli değildir, bu kurumlarda halkın temsiline imkân veren yapılar oturtulmalı ve kurumların pratiklerinin toplum tarafından denetlenebileceği mekanizmalar kurulmalıdır.

Kamu kurumu niteliğindeki kurumlar ve meslek örgütleri anayasadan çıkarılmalı ve zorunlu üyelik kaldırılmalıdır. Bu mesleklerin, seçenek çokluğu ve seçme özgürlüğü çerçevesinde kendi örgütlenmelerini yapmaları günümüz ihtiyaçlarına daha uygun bir yaklaşımdır.

SOSYAL ADALETE İLİŞKİN NORMLAR

Günümüzün ihtiyaçları çerçevesinde değerlendirdiğimizde sosyal adalet kavramı sadece asgari ücret, dinlenme hakkı, örgütlenme hakkı ve sosyal güvenlik hakkı boyutlarıyla sınırlı değildir. Çalışın veya çalışmasın bireyin asgari bir gelir güvencesine sahip olması hakkı en önemli sosyal adalet ilkelerinden biri haline gelmiştir. Partilerin önerilerinde bu anlayışa uygun hiçbir yaklaşımın bulunmaması önemli bir eksikliklerdir.

Gelir güvencesini tamamlayacak şekilde, yine çalışıyor veya çalışmıyor olmaktan bağımsız olarak, sosyal güvenlik hakkına sahip olmak diğer önemli bir ilkedir.

Partilerin söz konusu yaklaşımları klasik sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde yeterli olabilir, ancak günümüzde ortaya çıkan koşullar karşısında bu yaklaşımların yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

DİN, VİCDAN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN NORMLAR

Konu ile ilgili öneriler siyasi partilerin yakın olduğu pozisyonlara göre şekillenmiştir. Oysa, bu ilkeler uluslararası antlaşmalarla uyumlu bir şekilde anayasal norm olarak yer almalıdır.

Din, vicdan ve inanç özgürlüğü, kişilerin ortak yaşam alanlarında kendilerini eksiksiz ifade etme hakkı, devletin farklı din ve inanç tercihlerine tarafsız veya eşit mesafede durma yükümlülüğü ve devletin farklı din ve inanç tercihleri bakımından eşit seviyede yükümlülük altında olma sorumluluğu gibi temel ilkeler üzerinden partiler tarafından yeniden müzakere edilmelidir.

Din kültürü derslerinin de zorunluluk esasına değil, toplumdaki farklı din ve inanç tercihlerine göre seçenek sunan ve seçme özgürlüğü veren bir yapıda olmasının toplumsal ihtiyaçlara karşılık gelen bir beklenti olduğu göz önüne alınmalıdır.

DEVLETİN NİTELİKLERİ VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN NORMLAR

Bu başlığa ilişkin maddeler henüz Komisyon’da tartışılmadı. Siyasi parti önerilerine ilişkin bilgimiz yok. Bu tartışma yukarıdaki her öneriyi belirleyen bir tartışma olacaktır.

BDP VE CHP’NİN EK MADDE ÖNERİLERİ

BDP, yeni anayasada yer almak üzere “barış hakkı”, “hakikat hakkı”, “kadın hakları”, “kültürel kimlik hakkı” ve “vicdani red hakkı” ile ilgili madde önerilerinde bulunmuştur. CHP de “barış içinde ve silahsızlanmış bir toplumda yaşama hakkı” önerisinde bulunmuştur. Bu önerilerin klasik anayasacılık anlayışının ilerisinde olması isabetlidir.

III. AK PARTİ ANAYASAYI KİMİNLE YAPSIN?

Etyen Mahçupyan

Anayasa yapım süreci bugünün Türkiyesinin rüştünü ispatlama çabası olarak görülebilir. Şimdiye kadar kendi anayasasını yapmamış, devlete hâkim olan kadroların yönetim zihniyetine razı gelmiş, ulusal kimliği devlet tarafından verilmiş bir halk kendi iradesini yansıtacak bir toplumsal sözleşme üretmeye ne denli hazır olabilir? Bu tespite beka korkusunu, kimlik kaybı endişesini ve vesayet sisteminin sağladığı güvenceden mahrum kalma kaygısını da eklemek lazım... Psikolojik açıdan ele alındığında, Türkiye toplumunun kendi anayasasını yapabilecek olgunlukta olması ihtimalinin az olduğu görülüyor. Üstelik bu arayış dönemi ulus devlet normlarının yıprandığı bir küreselleşme dinamiği ile çakışmış durumda ve dolayısıyla belirsizlik ve güvensizliğin daha da arttığı bir ortamda yaşamaktayız. Nitekim Avrupa Birliği'nin (AB) bir çıpa işlevi görmesinin, Türkiye açısından yeni dünyada kalıcı olmasının sınavı gibi algılanmasının nedeni de bu. Böyle bir arka plan Türkiye gibi bir ülkenin ancak AB'ye yanaşarak, oradaki normları benimseyerek saygın ve demokratik olabileceğini ve ancak bu yolla gerçekten işlevsel ve hakiki bir anayasa yapabileceğini ima ediyor.

Ne var ki son on yıl beklenmeyen birkaç gelişmenin üst üste binmesiyle çok farklı bir siyasi ortam ve ruh hali ortaya çıkardı. Avrupa'yı da etkileyen ekonomik kriz Batı'ya olan Müslüman göçünün yarattığı sosyal travma ile bütünleşti ve AB'nin Türkiye'ye mesafe almasıyla sonuçlandı. Diğer taraftan Türkiye'de çevreden gelen ve İslami duyarlılık taşıyan bir parti art arda kazandığı seçimlerle merkeze damgasını vurdu ve Kemalist rejimin ana dayanaklarını zamanın ruhuna uygun bir biçimde dönüştürmeye girişti. AB üyeliği hedefi sürmekle birlikte, küresel dünyanın ortaya çıkardığı potansiyellerden yararlanma birincil amaç olarak belirginleşti. Aynı süreçte vesayet sisteminin idari ve hukuki dayanakları adım adım törpüldü. Bütün bunlar güven dinamiğini tersine çevirdi: Artık AB belirsizlik demekken, küresel ortam yeni fırsatlar ve güvenceler sunmaktaydı.

Sonuçta kendine yeniden bakma cesareti gösteren, özgüvenini geliştiren, içindeki çoğullukla yüzleşmeye hazırlanan bir toplum olmaya doğru meyledildi. Anayasa bu zihinsel ortamda yapılıyor ve böylece geçmiş anayasa yapıları süreçlerinden radikal bir biçimde ayrılıyor. Geçmişte soru 'neyiz' idi... Şimdi 'ne olacağız' diye soruluyor ama bu soru salt endişeyi ifade etmiyor. Çünkü toplum geneline yayılmış bir norm arayışı var. Diğer bir deyişle aslında 'ne olmak istiyoruz' diye soruluyor ve diğer bütün soru ve kaygılar bunun gölgesinde kalıyor.

Yapılacak anayasanın sadece devleti değil, toplumu da yeniden 'kurması', yani var olduğu şekliyle 'tanınması' gerekecek. Dolayısıyla yeni bir devlet/toplum ilişkisinin peşindeyiz. Bu misyonun bir numaralı taşıyıcısının AKP olacağı ve öyle de olması gerektiği açık. Arkasına toplumsal meşruiyeti almamış hiçbir siyasi aktörün toplum adına böyle bir işe kalkışması düşünülemez. Soru AKP'nin bunu kiminle veya kimlerle birlikte yapacağı, yanına hangi siyasi partiyi alacağı, ya da yanında hangi siyasi partiyi bulacağı.

Parlamentoda grubu bulunan partileri siyasi/kültürel bir analize tabi tuttuğumuzda neredeyse şablon bir ayrışma içinde olduklarını görüyoruz. Eğer siyasi partilere kimliklerini veren niteliklerin 1) dayandıkları kültürel kaynaklarla ve 2) benimsedikleri siyasi normlarla bağlantılı olduğundan hareket eder ve birincisinin gelenekçi/modernist, ikincisinin ise statükocu/reformcu uçlar arasında salındığını düşünürsek partileri şu şekilde konumlandırabiliyoruz: AKP gelenekçi ve reformcu, CHP modernist ve statükocu, MHP gelenekçi ve statükocu, BDP modernist ve reformcu...

Söz konusu konumlandırma AKP'ye en uzak partinin CHP olduğunu söylüyor. Aralarında ne kültürel dayanaklar ne de siyasi hedefler açısından bir uyum olmadığı gibi, açık bir karşıtlık bulunuyor. Ancak CHP devletin kurucu unsuru ve eğer yaşanmakta olan rejim dönüşümü bir kırılma olarak değil de süreklilik içinde yaşanacaksa, yeni anayasanın meşruiyetinin

CHP ile işbirliğinden geçmesi gerektiğini teslim etmek gerekiyor. Bu işbirliği kalıcı bir anayasanın üretilmesi için de son derece elverişli. Ne var ki ortaya çıkacak ürünün eski sistemi büyük çapta devam ettiren tedrici bir iyileşme ile yetineceği de belli. Soru Türkiye'nin içinden geçtiği süreçte böyle bir çözümün ne derece anlamlı olduğu... Cevap ise şöyle verilmeli: Eğer gelecek radikal nitelikte olumlu ya da olumsuz bir imkân veya ihtimal sunmuyorsa AKP/CHP işbirliğine dayanan bir anayasa anlamlıdır. Diğer bir deyişle eğer gelecek bugünden çok farklı olmayacaksa, eğer geleceği farklı bir biçimde inşa etmek mümkün değilse, o zaman sorun çıkartmayacak yumuşak bir geçiş anayasası akılcı bir alternatif olabilir.

Ancak durum böyle değil... Vesayet sisteminin üzerine gidilmesi ve yargıda atılan reform adımları ile birlikte bugün Türkiye hayal etmekten vazgeçtiği bir alternatife eşliğine gelebildi: Kürt meselesi çözülebilir, yani silahlar bırakılabilir ve siyasetin önu açılabilir. Siyasetin devlete hakim olması ve Türkiye'nin içinde yer aldığı coğrafi bölgede etkisinin artması ile birlikte geleceğin belirsizliğinin ima ettiği olumsuz ihtimaller azalmış durumda. Buna karşılık özellikle Irak Kürdistanı ile Türkiye arasında kurulan ve giderek derinleşen ilişki, öngörülme bir olumlu imkânın haberciliğini yapıyor.

Dolayısıyla şu konjonktürde artık tedrici iyileşme sağlayan ama esasta statükoyu devam ettiren bir anayasa ne Türkiye'nin derdine deva olabilir, ne de ülkenin önündeki potansiyellerin değerlendirilmesine zemin oluşturabilir. Ekleme gerek ki bu koşullarda bile AKP'nin ilk tercihi 'yenilikçi CHP' olurdu. Ama sorun şu ki, CHP 'yenilikçi' olamadı... Geriye kalan iki ihtimalden MHP ile işbirliği korku ve endişenin, BDP ile işbirliği ise umut ve cesaretin Türkiyesini ima ediyor.

Bu genel gözlemler önümüzdeki dönemde anayasa çalışmasının esas olarak bir AKP/BDP ürünü olma ihtimalini yükseltmiş durumda. Çünkü yeni anayasanın artık kaçınılmaz olarak reformcu bir nitelik arz etmesi şart. Ancak meseleyi pratikle sınamak açısından partilerin Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na verdikleri önerileri bir araya getirmek ve karşılaştırmakta yarar var. Öncelikle bir uyarıyı akılda tutmak gerek: Bu önerilerin büyük çoğunluğu, Kürt meselesinin çözümüne doğru gidildiği idraki yaşanmadan yapıldı. O nedenle şimdi yeniden ele alınabilirler ve özellikle AKP kanadı farklı formülasyonlarla toplumun önüne çıkabilir.

Anayasa maddelerinin siyasi partilerce teklif edilmiş olan içeriklerine bakarken, önce bütün partilerin üzerinde anlaşığı maddeleri bir kenara koyabiliriz, çünkü bunlar muhtemel bir siyasi işbirliğini etkileme şansına sahip değil. Görünen o ki dört parti de hak arama hürriyetinin sınırlanması konusunda reformcu bir alternatif getirmemiş durumdadır, ama eşitliğin tanımında, çocuk haklarında, din ve vicdan özgürlüğünde ve Genelkurmay'ın Savunma Bakanlığı'na bağlanması bahsinde reformcu bir pozisyonda buluyorlar.

Partilerin önerileri arasındaki farklılıklar irdelendiğinde ilk gözlem, AKP ve MHP'nin hiçbir konuda BDP'den daha reformcu olmadığıdır. BDP ile CHP mukayesesinde ise CHP'nin daha reformcu olduğu tek bir (mahkemelerin tarafsızlığı ve bağımsızlığı), oysa BDP'nin daha reformcu olduğu en az on bir madde olduğu görülüyor. Bu bağlamda kritik bir soru BDP'nin hangi reform tekliflerinde yalnız kaldığı ve diğer üç partinin statükoda bulunduğu durumdur. Çünkü bu alanlar ilderde sorun yaratacak yapısal bir dirence işaret edebilir. Söz konusu alanları şöyle sıralayabiliriz: Düşünce hürriyeti, basın hürriyeti, merkezle yerel arasındaki idari ilişkiler ve olağanüstü yetkili mahkemeler. Görüldüğü üzere bu konular Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından hayati öneme sahipler ve eğer buralarda reformcu olunamazsa, Kürt meselesinin 'çözümü' bir hayal olarak kalabilir.

İkinci kritik gözlem AKP dışındaki partilerin anlaşığı ve iktidarı elinde bulunduran AKP'nin yalnız kaldığı maddelere ilişkin... Çünkü bu alanlar iktidarla muhalefet arasında sert bir gerilimin yaşanması ve bu gerilimin giderek toplumsallaşması ihtimaline işaret ediyor. Söz konusu maddeler üç tane: Yargı denetiminin sınırlandırılması, mahkemelerin tarafsızlığı ve bağımsızlığı, hâkim ve savcılarının örgütlenme güvencesi... Açıkça görülmekte ki önümüzdeki dönemin asıl siyasi 'kavgası' yürütme ile yargı arasındaki ilişki üzerinden yaşanacak. Nitekim başkanlık sisteminin AKP tarafından önerilmesinin asıl nedeni de bu.

Üçüncü olarak AKP'nin hangi partiyle hangi alanlarda uyum içinde olduğuna bakmakta yarar var. Çünkü gerçekçi bir işbirliği, hem reform açısından belirli bir ortak tutumu, hem de kültürel açıdan yadırganmayacak bir birlikteliği ima ediyor. AKP ile CHP arasında ortak duruşu şu maddelerde görüyoruz: Düşünce hürriyeti, basın hürriyeti, bu iki hürriyetin sınırlandırılması, merkezle yerel arasındaki idari ilişki, milli güvenlik kurulu ve olağanüstü yetkili mahkemeler. Ne var ki reformcu bir noktada birleşme sadece düşünce ve basın hürriyetlerinin sınırlandırılmasında ve Milli Güvenlik Kurulu'nun yapılanmasında ortaya çıkıyor. AKP ile MHP arasındaki ortak duruş ise çok belirgin bir biçimde kültürel kodlara gönderme yapmakta: Düşünce ve basın hürriyetinin tanımlanması dışında, özel hayatın gizliliği, haberleşme hürriyeti, çalışma ve sözleşme hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri hürriyeti gibi bütün özgürlük alanlarında iki parti de benzer sınırlamalar öneriyor. Gelenekçi arka plan bu iki partinin muhafazakâr bir noktada buluşmasını sağlarken, reformcu bir yaklaşımın önünde de engel oluşturuyor. AKP ile BDP arasındaki ortak duruşa geldiğimizde ise tamamen farklı alanlara kaydığımızı ve sınırları olsa da bir tür siyasi reformculuğun öne çıktığını görüyoruz. Bu alanlar: Vatandaşlık, anadilde savunma, eğitim ve öğrenim hakkı, düşünce ve basın hürriyetinin sınırlandırılması, cumhurbaşkanı andı, Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay, yargı birliği (Askerî Mahkemeler'in kalkması)... İlginç olan, bütün bu maddelerde birbirini yadsımayan bir reformcu anlayışta kabaca buluşmuş olması. Unutmamak gerek ki partiler arasındaki uyum hiçbir zaman birebir değil. Ama önemli olan birbirlerine itiraz etmeyen, birbirini dışlamayan bir ortak bakışı yansıtmaları...

Toparlarsak, eğer Türkiye Kürt meselesini çözerek küresel potansiyelinin peşinden gidebilecekse, bunun yolu AKP ile BDP'nin işbirliğinden geçiyor. Çünkü CHP ile işbirliği büyük ölçüde statükonun pekişmesini, MHP ile işbirliği ise gelenekçi bakışın egemenliğini ima ediyor. Bu tespitten hareketle AKP'nin aslında görüldüğünden daha 'zayıf' olduğunu, değişimin taşınmasından gelen kırılğanlıkların etkisinden çıkamadığını söylemek mümkün... Nitekim CHP'ye yanaşmanın onu statükoculuğa, MHP'ye yanaşmanın ise partiyi gelenekçiliğe çekeceğini öngörebiliriz. Buna karşılık BDP ile muhtemel bir işbirliğinin reformcu bir yeni anayasanın üretilmesine katkısı çok daha fazla olacak gibi gözüküyor.

Durumu daha net görebilmek açısından şöyle bir mukayese yapılabilir: Acaba AKP'nin BDP ile uyuşmayan ama CHP ile uyuşan önerileri hangileri? Ve aynı şekilde acaba AKP'nin BDP ile uyuşan ancak CHP ile uyuşmayan önerileri hangileri? Birinci sorunun cevabı bizi düşünce ve basın özgürlükleri ile merkezle yerel arasındaki ilişkilere getiriyor ve uzlaşma her üç alanda da statükocu bir noktada gerçekleşiyor. Diğer bir deyişle AKP'nin CHP ile yapacağı bir anayasa hem temel haklar konusunda çok kısır kalacak, hem de Kürt meselesinin çözümünde çok zorlanacaktır. İkinci soru ise önümüze şu bahisleri koyuyor: Vatandaşlık, anadilde savunma, eğitim ve öğrenim hakkı, cumhurbaşkanı andı, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay, yargı birliği... Ve bunların hepsinde de uzlaşma reformcu bir noktada gerçekleşme potansiyeli taşıyor. Dolayısıyla AKP ve BDP'nin Kürt meselesini ilgilendiren tüm konularda uzlaşmasalar bile, devletin yapısı, toplumun çoğulluğu ve yeni bir devlet/toplum ilişkisinin üretilmesi açısından epeyce birbirine yakın durdukları görülüyor.

Eğer silahların susması ve siyaset yolunun her türlü kimlik ve düşünce için açılması sağlanırsa, bu iki parti arasındaki yakınlaşmanın daha da artacağını ve bir yandan AKP'nin gelenekçiliğinin, diğer yanda da BDP'nin radikal reform taleplerinin karşı tarafın kabul edebileceği bir noktaya getirilebileceğini öngörmek mümkün.

Bu tartışma çerçevesinde başkanlık sisteminin gerçekte tali bir unsur olduğunu, ne Kürt meselesinin çözümü ne de demokratikleşme açısından bir faktör teşkil etmediğini görmekte yarar var. Çünkü başkanlık sistemi kendi başına kategorik olarak 'iyi' veya 'kötü' bir sistem değil. İçinin nasıl doldurulacağı önemli... Öte yandan AKP'nin bu yönetim sistemini yargının denetlenmesi için istemesi yeni bir gerginlik alanının açılabilmesi ve bunun etrafında yeni bir siyasi cepheleşmenin yaşanabileceği konusunda bizi uyarıyor.

TESEV

Bankalar Cad.
Minerva Han, No: 2 Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr

Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporları, Ekim 2011'de başlayan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından yürütülen yeni anayasa yapım çalışmalarını izleyip kayıt altına almayı amaçlamaktadır. Elinizde üçüncüsü bulunan izleme raporlarında, yeni anayasa yapım sürecinde meclis, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve medyanın rolü, katkısı ve performansı izlenmekte, değerlendirilmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Sürecin tıkanıdığı anlarda yol gösterici ve çözüm odaklı müdahalelerde bulunulması hedeflenen çalışmanın daha önceki raporlarına www.tesev.org.tr ve www.anayasaizleme.org adreslerinden ulaşabilirsiniz.

Copyright © Mart 2013

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV Demokratikleşme Programı, bu yayının hazırlanmasındaki katkılarından ötürü İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.

ISBN: 978-605-5332-39-6
Yayına Hazırlayan: Pınar Çanga
Dil Düzeltisi: Belgin Çınar

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Atatürk Cad. Göl Sok. No: 1 Yenibosna
Bahçelievler/İSTANBUL-TÜRKİYE
Tel: 0212 656 49 97
Baskı Adedi: 500